

Elmalılı Hamdi Yazır'da Evliliğe Son Veren Terimler Anlayışı

Emine Gümüş BÖKE*

Özet:

Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942), ilmi kişiliği ve fıkıh ilmindeki yeri bakımından Osmanlı'nın son dönemde yetiştirdiği ve kendisiyle iftihar ettiğimiz ender şahsiyetlerdendir. Elmalılı'ya asıl ününü kazandıran eseri "Hak Dini Kur'an Dili" adlı meşhur tefsiridir. Onun fıkıhla ilgili çalışmaları, somut yansımalarını tefsirindeki ahkâm ayetleriyle ilgili bölümlerde görmek mümkündür. Muhammed Hamdi Yazır'ın fikhî yönünü konu edindiğimiz bu çalışmada onun tefsirindeki evliliğe sona erdiren terimlerle ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Talak, Talâk yetkisi, İddet, Hulle, Liân, İla, Zihar

Elmalılı Hamdi Yazır's Understanding regarding the Locutions that End Marriage

Abstract:

Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942) was one of the unique persons who brought up at the latest periods of Ottoman State whom we are proud of his scientific personality and his place in jurisprudence. The principal work which brought to Elmalılı his reputation is his well-known commentary Hak Dini Kur'an Dili. His works regarding jurisprudence and its reflections can be seen in interpretations of the verses of Ahkam in the sections of his commentary. In this study we deal with some ideas of Muhammad Hamdi Yazır which were given in his commentary regarding the locutions that end marriage.

Key Words: Talaq (divorce), Talaq Authorization, Iddah.

* Dr., Ümraniye Müftülüğü Kur'an Kursu Öğreticisi

Giriş

Çağdaşları arasında benzerine az rastlanan geniş kültürlü mütefekkir bir din âlimi olan Elmalılı Hamdi Yazır aynı zamanda hukukçu bir kişiliğe sahiptir. Fıkıh ilmini senelerce Medresetü'l-Kudat'ta okutmuş, İslam hukukunun enginliğini, gelişip yükselmesini ve içtimai değerini büyük bir salâhiyetle izaha çalışmış ve nice hâkimlerin yetişmesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur¹.

Elmalılı, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la birlikte yüz yüze kaldığı farklı problemlerin yaşandığı bir dönemde hayatını sürdürmüştür. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Elmalılı günümüzde daha çok tefsirciliği ile tanınmaktadır. Bu çalışmamız onun fikhî yönüne bir pencere açmaktır. Zira Muhammed Hamdi Yazır, insanlığın bekası olan medeniyetin ayakta durması için İslam hukukunun üstünlüğünü gösterebilme gayreti içine girmiştir². Karşılaşılan zorluklara sahip olduğumuz zengin İslam hukuku teorilerinden yararlanılması gerektiğini vurgulamıştır. İlmî kariyerinin önemli bir bölümü fıkıh ilmine dair çalışmalarla geçmiş olmakla beraber onun fikhî mesaisinin gereğince incelenmiş olduğu söylenemez. Bu çalışmada Merhum H. Yazır'ın bir hukukçu olarak "talak" konusuna nasıl yaklaştığı üzerinde durulacaktır. Tefsir'indeki açıklamalarından hareketle bu konudaki tespitlerini ele almaya çalışacağız.

Kavram Olarak Talak

Sözlük anlamı itibariyle talak, "bağı kaldırmak, çözmek, serbest bırakmak, boşamak" anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise Elmalılı "nikâh ile sabit olan hukukî bağı kaldırmak" şeklinde ifade etmiştir.³ Fıkıh terminolojisinde talakın özel anlamı "boşama"dır. Ancak bu kavram, tek taraflı irade beyanıyla yapılan boşamanın yanı sıra, eşlerin anlaşarak evliliğe son vermelerini ve mahkeme kararıyla boşanmayı da kapsar bir genişlikte kullanılmıştır.⁴

Talak Yetkisi

Boşamanın hukukî bir değer taşıması için bu hakkı kullanacak kişinin yetkili olması gerekir. Kur'an ve sünnetin, boşama hukukuyla ilgili getirmiş olduğu esas ve hükümlerden, "boşama yetkisinin" prensip olarak öncelikle erkeğe ait olduğu görülmektedir (Bakara, 2/230, 231, 232, 236; Ahzâb, 33/49; Tahrir, 66/5). Konuyla ilgili olarak Elmalılı, Bakara suresi 228. ayetini "Boşanan kadınların hamile olup olmadıklarını gizlemelerinin caiz olmayacağı" şeklinde yorumladıktan sonra, iddet süresinde erkek kavlen

1 Yavuz, Yusuf Şevki, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *DİA*, İstanbul 1995, c. XI, 57-62; Gürkan, Menderes, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın (1878-1942) İlmî Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bakış", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya 2005, sayı: 6, s. 211-232.

2 Çalışkan, İbrahim, "Muhammed Hamdi Yazır'ın Hukukçuluğu", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Ankara 1993, s. 187-196.

3 Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sadeleştirilenler, İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel) Azim Dağıtım, İstanbul 1992, c. VIII, s.100.

4 Heyet, (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş) "*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*", Ankara 2003, c. V, s. 309.

veya fiilen evliliğe dönmek ister de kadın razı olmazsa sözün erkeğe ait olduğunu ifade etmektedir.⁵ Konuyla ilgili bir diğer ayet ise mealen şöyledir: “Kadınları boşadığınız da iddetlerini bitirdiler mi, artık kendilerini ya iyilikle tutun veya iyilikle salın, yoksa haklarına tecavüz için zararlarına olarak tutmayın...”⁶

Söz konusu ayetin tefsirinde Elmalılı şöyle demektedir: “Kadınları boşadığınızda iddetleri sırasında eğer ciddi olarak onlara dönmek isterseniz dönün. Eğer boşamakta kararlı iseniz güzellikle onları serbest bırakın. Onlara eziyet etmek veya muhaleaya zorlamak için işi sürüncemede bırakmayınız. Çünkü bu niyetle işi sürüncemede bırakan, kendine zulmetmiş olur⁷. İddet bittikten sonra ise, evliliğe tekrar dönmek için hem kadının rızası hem de yeniden mehir ve nikah gerekir. Bu konuda kadına hiç kimse baskı yapmamalıdır. Ancak koca üç talak hakkını da kullandıysa kadın başka birisiyle ciddi bir evlilik yapmadan tekrar eski kocasıyla evlenemez.”⁸

Elmalılı, “*Ey Peygamber, kadınları boşadığınız zaman...*”⁹ ayetinin tefsirinde ise şöyle açıklamada bulunmuştur:

“O kadınları boşadığınız, yani boşamak istediğiniz takdirde...” Bu şart (önce) boşamanın sadece erkeklere ait ve onların iradelerinde bulunan bir iş olduğunu gösterir. Koca hanımını boşayınca boşama sabit olur. Aksi hâlde olmaz. Bundan dolayıdır ki, bir hadiste “*Boşama yetkisi, kadınla cimâda (cinsel ilişkide) bulunan kocaya aittir.*”¹⁰ buyurulmuştur. O hâlde kadının bunda doğrudan bir tercih hakkı yoktur. Meğer ki dilediği zaman kadına kendisini boşamakta serbest olduğuna dair nikah akdi esnasında veya sonrasında erkek tarafından bir hak tanınmış (tevfiz) olsun. Bu olmadığı takdirde kadın ancak hul ile (fidye vermek suretiyle) eşiyile anlaşarak boşanabilir.”¹¹ Nitekim bu husus “*O zaman kadının (ayrılmak için) verdiği fidyede ikisine de bir günah yoktur*”¹² ayetinde de açıkça ifade edilmiştir.

Ancak uyuşmazlığın eşler arasında çözülmesi mümkün olmadığı takdirde hâkimin eşlerin ailelerinden göndereceği hakemler vasıtasıyla gerekli sulh teşebbüsünde bulunması da, boşanma öncesi Kur’an-ı Kerim’in göstermiş olduğu hususlardandır.¹³

Kadının Boşama Yetkisi

Elmalılı’ya göre Kur’an ve sünnetin, boşanma hukuku ile ilgili getirmiş olduğu esas ve hükümler incelediğinde, evliliği sona erdirmeye hak ve yetkisinin sadece erkeğin tekeli-

5 Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 106.

6 Bakara, 2/231.

7 Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 112.

8 Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 112-113.

9 Talâk, 65/1.

10 İbn Mâce, “Talâk”, 31.

11 Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 105.

12 Bakara, 2/229.

13 Nisâ, 4/35.

ne ve insafına bırakılmadığı bu konuda “*talak, hul’ ve tefrik*” şeklinde kadına ve hâkime de yetki verildiği görülür. 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesinde (HAK)¹⁴ de boşanma hakkının esas itibarıyla kocaya ait olduğu belirtildikten sonra kararnamenin 119-131. maddelerinde “hıyar-ı tefrik” ayrılmayı seçme hakkı başlığı altında kadına da bazı hâllerde hâkime müracaat ederek evlenmeye son verme hakkı tanınmıştır.¹⁵

Kur’an-ı Kerim’de kadının tefviz-i talak yöntemiyle evliliği sona erdirebileceği-ne şöyle işaret edilmiştir: “*Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: Eğer siz dünya hayatını ve nimetini istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi (müta) vereyim de hepinizi güzellikle salıvereyim. Yok eğer siz Allah’ı, Peygamberi ve ahiret yurdunu istiyorsanız, şüphe yok ki Allah, içinizden güzel hareket edenler için büyük bir mükafat hazırlamıştır*”.¹⁶ Elmalılı tefsirinde tefviz-i talak müessesisiyle ilgili olarak kadının nikah akdi esnasında veya sonrasında boşama hak ve yetkisinin kendisine verilmesini şart koşarak bu konuda hak sahibi olabileceğini ifade etmektedir.¹⁷ Boşanma hakkının tefvizi, aynı zamanda temlikî bir tasarruf sayılır. Bu sebeple eşine boşanma hakkı veren koca bundan dönemez.

Tefviz olmadığı takdirde kadının ancak hul’¹⁸ ile (fidye vermek suretiyle) kendini kurtarmak için müracaat edebileceğini ifade eden Elmalılı bu hususta, Bakara suresinin 229. ayetini “*O zaman kadının (ayrılmak için) verdiği fidyede ikisine de bir günah yoktur*” delil getirmektedir. Bu durumda hâkim, Hanefilere göre ya iki taraftan da hakem tayin ederek, ya da doğrudan sulh girişiminde bulunarak koca tarafına fidye verme teklifini yapar. Kocanın veya vekilinin teklifi kabul etmesi de bir tür boşama kabul edilir. Elmalılı bu tür boşamanın Şafilere göre fesih olduğunu açıklamıştır.¹⁹

Nikâh akdi esnasında veya sonrasında “tefviz-i talak” hakkına sahip olamayan ya da muhâlea yöntemiyle boşanmayı elde edemeyen kadın, evlilik hayatı kendisi için çekilmez hâle geldiğinde mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabilir. Hâkim kararıyla gerçekleşen boşanmalara “tefrik” denilmektedir²⁰. Tefrik talebi karşısında hâkimin durumu çoğu zaman tespitinden ibaret olup takdir hakkı umumiyetle sınırlıdır. Bu durumda tefrik kararı veren hâkim, kocanın eşine arzu edilmeyen fiil ve davranışlarda bulunması, nafakasını temin etmemesi, evini terk etmesi, kendisinden haber alınmaması vb. hâllerde kadının lehine takdir hakkını kullanabilir. Hâkimin kararı bâin talâk kabul edilir.²¹ Kadının boşanma talebinde bulunabilme sebeplerinin

14 Kanunlaştırma döneminin ilk ürünlerinden olan Aile Hukuku Kararnamesinde, boşanma ile ilgili hükümler dört mezhebin esaslarından istifade edilmek suretiyle tanzim edilmiştir. Boşanma sebepleri ise daha ziyade Malikilerin görüşleri doğrultusunda düzenlenmiştir. Dalgın, Nihat, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, İfav yay., İstanbul 2001, s. 180.

15 Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, S.Ü.Yayınları, s. 126, Konya 1988.

16 Ahzâb, 33/28-29.

17 Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 105.

18 Tarafların anlaşarak boşanması, diğer ifadeyle bedele dayanan boşanma.

19 Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 105.

20 Karaman, Hayrettin, *İslâm’da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, s. 255.

21 Cin, *a.g.e.*, s. 105-111; Dalgın, *a.g.e.*, s. 180 vd.

naslar tarafından düzenlenmemesi, boşama sebepleri nazariyesinde değişik içtihatların olmasını gerektirmiş ve değişik ortamlarda yeni sebeplerin oluşabileceğinin kabulünü gerekli kılmıştır.²²

İslam hukukunda eşler arasında şiddetli geçimsizlik ve fena muamele baş gösterdiğinde, cemiyeti ve devleti temsilen hâkimin, geçimsizliğin kaynağını araştırmak ve soruşturmak üzere eşlerin ailelerinden birer hakem tayin etmesi olayına, “tahkim usulü” denilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de bu durumla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır. “*Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderiniz. Şayet bu hakemler eşleri uzlaştırmak isterlerse, Allah onların aralarını bulur...*”²³ Elmalı bu ayetin tefsirinde, ayetin hükmü gereğince geçimsizliğin kaynağını araştırmak ve soruşturmak üzere eşlerin ailelerinden birer hakem göndermesi gerektiğini söylemektedir.²⁴ Zira aile anlaşmazlıklarının, tarafların ailelerinden seçilecek hakemler vasıtasıyla halledilmesi en uygun yoldur.

Hukuku aile kararnamesinin 130. maddesinde de yer aldığı üzere eşler arasında zuhur eden geçimsizlik sebebiyle eşlerden biri hâkime müracaat ederse, hâkim tarafların ailelerinden birer hakem tayin eder. Böylelikle uzlaştırma yoluna gidilir. Ancak uzlaştırma mümkün olmadığı takdirde, kusurlu taraf koca ise hakem heyeti boşanmaya karar verir. Şayet kadın kusurlu ise, kadının mehrin tamamı veya bir kısmını kocaya bırakması karşılığında boşanmaya hükmeder. Bu durumda kararname, tahkim usulüne göre meydana gelen boşanmanın bir bâin talak sayılacağını kanunlaştırmıştır.²⁵

Netice itibariyle, İslâm hukuku boşanmada talak, hul’ ve tefrik şeklinde bir düzenleme getirerek bu konuda erkeğe olduğu gibi, kadına ve hâkime de yetki vermiştir. Prensip olarak talak hakkı öncelikle erkeğe, hul’ ve tefrik hakkı da öncelikle kadına verilmiştir.

İddet

İddet, muayyen sayı ve bunun son haddi, topluluk anlamlarına gelmektedir. İslam hukukunda ise, evliliğin ölüm, boşanma veya fesih sebeplerinden birisiyle sona ermesi hâlinde yeniden evlenebilmek için kadının beklemesi zorunlu olan müddettir.²⁶ İddetin gaye ve hikmeti öncelikle kadının hamile olup olmadığına anlaşılmasını sağlamaktır. Bununla beraber boşama eğer ric’î ise evlilik hayatına tekrar devam etmesi için kocaya belli bir süre düşünme fırsatı tanımak, eğer koca ölmüş ise hanımının ona olan hürmet ve vefasını göstermek için kadına belli bir süre fırsat vermek gibi noktalar da iddetin gaye ve hikmetleri arasındadır.²⁷

22 Acar, H. İbrahim, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000, s.149.

23 Nisâ, 4/35.

24 Elmalı, *a.g.e.*, c. II, s. 559.

25 Cin, *a.g.e.*, s. 131-132.

26 Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, Müify yay., İstanbul 2008, s. 100.

27 Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1996, c. I, s. 382; Soysaldı, Mehmet, *Kur'an ve Sünnet'e göre Evlenme ve Boşanma*, Şule yayınları, İstanbul 1999, s. 100.

Konuyla ilgi dört durum vardır. Bu durumlar kadının kocasının ölümü nedeniyle iddet beklemesi,²⁸ kadının hamile olmayıp boşanma nedeniyle iddet beklemesi,²⁹ hayız görmeyen küçüklerin ve hayızdan kesilen yaşlıların iddet beklemesi³⁰ ve hamile kadının iddet beklemesidir.³¹

Bakara suresi 228. ayette boşanan kadınların beklemesi gereken iddet düzenlenmektedir. Bu ayetin tefsirinde Elmalılı, genel olarak boşanan kadınların üç kuru³² beklemeleri gerektiğini belirtmiştir. Elmalılı burada Hz. Aişe'nin bir ifadesini delil olarak göstermektedir.³³ Konuyla ilgili bir başka ayet Bakara suresi 234. ayettir. Bu ayette vefat eden kişinin eşinin bekleyeceği iddet düzenlenmektedir. Ayetin tefsirinde Elmalılı, vefat iddeti bekleyen kadının dört ay on gün bekleyerek, diğerlerine nikâh edilemeyeceği, süslenemeyecekleri, görücüye çıkamayacakları, renkli elbiseler giyemeyecekleri, makyaj yapamayacakları ve güzel koku sürünemeyecekleri ifade etmektedir.³⁴ Bununla beraber Elmalılı talakta iddetin âdet görenler için kuru' ile, ayiseler için aya göre hesaplandığını; ölüm hâlinde ise, iddetin herkes için aynı şekilde dört ay on gün olduğunu ifade etmektedir.³⁵

İddet ile ilgili durumlardan biri de hayızdan kesilmiş olan kadınların ve hamilelerin durumudur. Bu durum Talak suresi 4. ayette beyan edilmiştir. Elmalılı bu ayetin tefsirinde hayız âdeti görmeyenlerde iddetin üç ay olduğunu belirtmektedir. Bunlar gerek on yedi yaşından küçük olup henüz buluğa ermemiş olduklarından dolayı hayız görmemiş olanlara ve gerek buluğ yaşının azamîsi olan on yedi yaşını geçmiş ve yaş itibariyle buluğa ermiş oldukları hâlde hayız âdeti görmeyenleri kapsamaktadır³⁶. Elmalılı bunun gerekçesini, “Âcizane kanaatim bu gibi durumlarda hamilelik şüphesini dikkate alarak, hamilelik müddetinin en üst sınırına kadar bekletmektir” şeklinde ifade etmektedir³⁷. Hukuku aile Kararnamesi ise hiç hayız görmeyen kadınların dokuz ay iddet bekleyeceği hükmünü kanunlaştırmıştır (md. 140).

Hülle

Fikhî bir terim olarak hülle, “üçüncü boşamadan sonra eski kocasıyla tekrar evlenebilmesinin şer'an caiz (helal) olabilmesi için, kadının ikinci eşle sahih olarak yapmış olduğu evliliği” ifade etmektedir.³⁸ İslâm hukuku ailenin sağlam esaslara oturması, bo-

28 Bakara, 2/234.

29 Bakara, 2/228.

30 Talâk, 65/4.

31 Talâk, 65/4.

32 Kurû, hayız ve tuhur (temizlik) anlamlarına gelen ortak bir sözcüktür.

33 Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 105.

34 Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 118-119.

35 Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 119.

36 Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 117.

37 Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 118.

38 Karaman, *a.g.e.*, c. I, s. 379.

şama hakkının kötüye kullanılmaması, çocuklara ve çevreye kötü örnek olup aile hayatının hafife alınmasının önlenmesi gibi hikmetlere bağlı olarak boşayıp tekrar evlenme sayısını sınırlamış, üçüncü boşamadan sonraki birlikteliği ağır şartlara bağlamıştır.³⁹

Konu, Bakara suresinin 230. ayetinde mealen şöyle geçmektedir: “Eğer erkek kadını bir daha boşarsa (üçüncü defa), bundan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa, (her iki taraf da) Allah’ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde, yeniden evlenmelerinde beis yoktur. Bunlar Allah’ın sınırlarıdır: Allah bunları bilmek, öğrenmek isteyenler için açıklar.”⁴⁰

Elmalılı ayeti tefsir ederken sözü edilen iki boşamadan sonra kocanın, o boşadığı kadını ona döndükten sonra veya iddet içinde iken bir daha boşaması durumunda, bir başka deyişle bu üç boşamadan sonra o kadının, erkeğe hiçbir şekilde helal olmayacağını ve bu açık hükme karşılık ona helal demenin küfür olacağını belirtmiştir. Bu haramlığın, o kadın kendini diğer bir kocaya tam anlamı ile nikâh edinceye kadar devam edeceğini söyleyen⁴¹ Elmalılı tefsirin devamında Cenab-ı Allah’ın üçe kadar boşamaya müsaade ettiğini ve bunların da kadının temiz bulunduğu “tuhur” zamanlarında yapılmasının sünnet olduğunu ifade etmiştir. Ancak birinci ve ikinci boşamanın birer deneme dersi olduğunu ifade eden Elmalılı, bu denemelerden sonra üçüncü kez boşamayı gerek gören ve Hakk’ın bahsettiği bu tecrübe dersinden yararlanmayı hiç de takdir etmeyen bir erkekle o kadın arasında ciddi bir aile hayatı olacağına ihtimal verilemeyeceğini belirtmiştir. İslam âlimlerinin çoğunluğu hüllayı kesin olarak haram görürken, Elmalılı, açıkça uygun bulmamakla beraber hüllenin bir ders olduğunu belirterek buna açık kapı bırakmıştır.⁴²

Kanaatimizce de hülle amacıyla yapılan evlilik geçici bir evliliktir. İslam’ın ruhuna aykırı olduğu gibi insanlığa da sığmayan bir fiildir. Ancak ayete göre, hülle niyeti olmaksızın bir başkasıyla evlenen ancak o erkekle de anlaşamayan bir kadının iddetini bekledikten sonra yeniden ilk kocasına dönmesinde herhangi bir sakınca yoktur.⁴³ Şunu belirtmek gerekir ki, İslam hukukçuları, üçüncü boşamadan sonra kadını eski kocasına helal kılmak için anlaşmalı hülle evliliğinin de, şer’an caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Böyle bir evlilik cumhura göre haram sayılırken, Hanefiler tahrimen mekruh olacağını söylemişlerdir.⁴⁴ Bu açıdan olsa gerek ki, hukuku aile kararnameyi de anlaşmalı hülle evliliğini, eski eşlerin yeniden bir araya gelebilmeleri için muteber görmemiştir (md. 118).

39 Karaman, *İslam’da Kadın*, 264-265; Topaloğlu, Bekir, “*İslam’da Kadın*”, Yağmur Yayınları, İstanbul 1988, s. 159 vd..

40 Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 102.

41 Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 108.

42 Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 109.

43 Ateş, Süleyman, *Kur’an’a Göre Evlenme ve Boşanma*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, s. 79.

44 Yılmaz, İbrahim, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1996, s. 54.

Liân

Hâkim kararıyla boşanma sonucunu doğuran sebeplerden birisi de liândır. Kelime anlamı itibariyle lanetleşme demek olan liân, bir hukuk terimi olarak şöyle tanımlanmaktadır. Hanımını zina yapmakla suçlayan ama bu suç isnadını dört şahitle ispatlamayan kocanın, mahkeme huzurunda hanımıyla özel bir şekilde ve karşılıklı olarak yeminleşmeleridir.⁴⁵ Şu ayet-i kerime, bu uygulamanın delilini teşkil etmektedir: “Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince; onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik istemesi, beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah’ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Kadının da, kocasının yalancılarından olduğuna dair Allah’ı dört defa şahit tutup yemin etmesi, beşinci defasında da kocası doğru söyleyenlerden ise Allah’ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kendisinden cezayı kaldırır.”⁴⁶

İnsanın kendisine şahitliği kabul edilmemesine rağmen, liânda caiz görülmesi, gizli mekânda işlenen zina suçunun dört şahitle ispatının zor olmasından dolayıdır. Dinin hükümlerine göre, yalan söyleme ortadan kalkacağından yeminle şahadet teyit edilmektedir. Zina fiili dört şahitle ispat edileceği için de yemin dört defa tekrar edilmektedir. Beşincisinde ise, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah’ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.

Liânın asıl amacı, hanımının zinasını tespit etmek ve zina mahsulü çocuğun kocaya nispet edilmesini önlemektir. Evlenmenin sona ermesi bu amacın zorunlu bir sonucudur. Zira koca hanımını zina hâlinde suçüstü yakaladığı zaman veya kadının evlilik esnasında ortaya çıkan gebeliğinin kendinden olmadığı kanaatinde ise liândan başka bir yol yoktur. Yeminleşmeye önce erkeğin başladığı mülâane işlemi tamamlanınca hâkim, eşleri ayırır ve bu ayırma Hanefilere göre bir bâin talâk sayılır.⁴⁷ Elmalılı ayetin tefsirinde konuyla ilgili olarak mülâanenin hâkim huzurunda yapılması neticesinde eşler arasında ayrılığın meydana geldiğini ifade etmektedir.⁴⁸ Bununla beraber liân yapmaktan kaçınan bir taraf açısından kazif cezası, diğer taraf açısından da zina cezası yerine geçecek olan liânın her iki taraf için bir kurtuluş çaresi olduğunu belirten Elmalılı, bunun Allah’ın insanlara merhametinin bir göstergesi olduğunu açıklamıştır.

Îlâ

Bir kimsenin dört ay ve daha fazla bir zaman için karısına yaklaşmayacağına, Allah üzerine yemin etmesi veya yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlamasına îlâ denir. Cahiliye devrinde kötüye kullanılan ve kadınlara bir zulüm aracı olarak kullanılan bu boşanma türünü Kur’an-ı Kerim kayıt ve şartlara bağlamıştır: “Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer (bu müddet içinde) kadınlarına döner-

45 Amir, Abdulaziz, *İslam’da Aile Hukuku*, Mektup Yayınları, İstanbul 1997, 105; Yaman, a.g.e., 91.

46 Nûr, 24/6-9.

47 Dalgın, a.g.e., s. 170.

48 Elmalılı, a.g.e., c. V, s. 555.

lerse, *şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.*⁴⁹

Söz konusu ayetten anlaşıldığı üzere İslam öncesi dönemde, kadınlara zarar vermek amacıyla yapılan bu uygulamanın sınırı İslam tarafından dört aya çekilmiş ve bu müddet sonuna kadar, kocanın bu tavrından vazgeçmemesi hâlinde, evliliğin sona ereceğine hükmedilmiştir.

Hanefilere göre, îlânın hem dünyevi, hem de uhrevi hükmü vardır. Îlâda ilk olarak yeminini bozma durumu vardır ki, koca yemininden dönerse, yemin kefareti yerine getirmesi gerekmektedir. İkinci olarak ise yeminini tutma durumu vardır ki bu, hâkime müracaata gerek olmadan evliliğin bâin talâkla son bulması demektir.⁵⁰ Elmalılı söz konusu ayetin tefsirinde îlâ ile dönmeyip, boşamaya karar vermek konusunda selef bilgilerinin görüş ayrılığına düşüklerini belirterek İbn Abbas, İbn Mesud, Hz. Osman, Hz. Ali, Zeyd b. Sabit ve Osman b. Affan'ın görüşlerine yer vermiştir. Elmalılı bu konuda dört ayın sonunda bâin bir talâk meydana geldiğini belirterek Hanefilerin görüşünü benimsemiştir.⁵¹ Zira îlâ yapılarak kadına yüklenen zulmü, ancak bâin talâkla kaldırmak mümkün olmaktadır. Ancak koca bu süre içinde hanımıyla beraber olacak olursa yemin kefareti verir ya da îlâyî bir ibadete bağlamışsa onunla mükellef olur.⁵²

Zihâr

Kelime itibariyle sırt anlamına gelen zihârın ıstılahi manası; “Erkeğin hanımının bir organını, aralarında ebedi evlenme engeli bulunan bir kadının bakılması ve dokunulması yasak olan organına benzetmesidir.⁵³ Cahiliye döneminde böyle bir benzetiş, ayırıcı boşanma sonucunu doğuran bir yemindir. Ancak, Kur'an, zihârın bu karakterini değiştirmiş ve böyle bir hareketin doğru olmaması nedeniyle, erkeğe kefaret cezası öngörmüştür. Konu ile ilgili ayet şöyledir: “İçinizden zihâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zihâr yaparlarken) çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.

Kadınlardan zihâr yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle temas etmeden önce, bir köle azat etmeleri gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Kim (köle azat etme imkânı) bulamazsa, hanımıyla temas etmeden önce art arda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır. Bunlar Allah'a ve Rasulüne hakkıyla iman edesiniz, diyedir. İşte bunlar Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için elem dolu bir azap vardır.”⁵⁴

49 Bakara, 2/226; Elmalılı, a.g.e., c. II, s. 103-105; Cin, a.g.e., s. 83.

50 Amir, a.g.e., s. 105.

51 Elmalılı, a.g.e., c. II, s. 105.

52 Karaman, a.g.e., c. I, s. 376.

53 Dalgın, a.g.e., s. 167; Cin, a.g.e., s. 85.

54 Mücadele, 58/2-4.

Elmalılı tefsirinde zihârın İslam'dan önce Arapların âdetlerine göre haramlık ifade eden bir fiil olduğunu ve bunun helale çevrilmesine dair bir çözüm yolu olmadığını açıklamıştır. Ancak, Kur'an, zihâr olarak söylenen sözün İslam'a yakışmayan, yadığanan ve çirkin bir yalan olduğunu beyan etmiş öncelikle ondan sakınılması lazım geldiğini, söylendiği takdirde de hiç hükümsüz kalmayıp yine haram hükmünü ifade edeceğini belirtmiştir. Ancak, münker olarak söylenen o sözün bir kefaretille telafii edileceğini bildiren Kur'an, zikredilen âdeti kısmen ortadan kaldırarak değiştirmiştir.

Elmalılı, o çirkin sözün kadının şerefini ve varlığını yok etmek manasına gelmesi itibariyle bir insanı hata sonucu öldürmek fiili kadar büyük bir günah olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle de zihâr ancak ona benzer bir kefaretille affedilebilir. Zihâr, kocanın hanımına el sürmesine mâni bir günah olduğundan dolayı, zihârdan dönmek isteyen kocanın temizlenmesi için kefaretille olan köle azat etme işini, hanımıyla ilişkiye girmeden önce yapması gerektiğini ifade eden Elmaliya göre, köle azadından önce bu muamele gerçekleşirse koca haram işlemiş ve günaha girmiş olur. Bununla beraber kadının zihâr yapan kocasını kefaretille ve geri dönmeye zorlayabileceği gibi kefaretille yerine getirilmediği takdirde kendisiyle birlikte olamayacağı belirtilmiştir. Bu durumda kadının zararını ortadan kaldırmak için hâkim kocaya hapis ve ta'zir cezası vermek suretiyle kefaretille zorlama hakkına sahiptir.⁵⁵

Eğer koca keffâreti ödediğini söylesse ve bu kişinin yalan söylediği bilinmiyorsa hâkim onun sözüne itibar eder. Elmalılı tefsirinde bu durum ile ilgili olarak kocanın "kefaretille yaptım" demesiyle-yalancılıkla meşhur olmadıkça- sözüne itibar edileceğini belirtmiştir.⁵⁶ Netice itibariyle zihâr bir boşanma türü değildir. Ancak yapıldığı andan itibaren eşler arasında bir cinsi münasebet yasağı başlamaktadır. Bu sebeple koca söz konusu ayette geçen kefaretille yerine getirmedikçe eşine yaklaşamaz.⁵⁷ Elmalılı, kocanın ağzından çıkan çirkin bir söz olan zihârın kadının hayız zamanındaki ezizete benzer bir haramlık ifade ettiğini belirtmiştir. Bununla beraber Allah'ın affedici olduğunu açıklayan Elmalılı, günahkârlara, tövbe ve günahlarından dönmekle o sözü geri alma ve bir kefaretille o çirkinliği örtüp temizleterek af ve mağfiretine kavuşma yolunu açmış, bunun da yolunu ayette göstermiştir.⁵⁸

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son devrinde yetişip Cumhuriyet'in ilk yıllarını idrak eden Elmalılı felsefi, itikadî, fikhî, tasavvufî ve içtimaî meseleler üzerinde derinliğine düşünen bir din âlimidir. Elmalılı'ya asıl ününü kazandıran eseri Hak Dini Kur'an Dili adlı meşhur tefsiridir. Tefsirinde fikhî konuları ele alırken genellikle Hanefî kaynaklar ile yetinmiştir. Kur'an'ı tefsir ederken döneminin tartışma konularına da yer verip bunlardan Kur'an'a uygun olan görüşleri belirlemeye çalışmıştır.

55 Elmalılı, *a.g.e.*, c. VII, s. 452-455.

56 Elmalılı, *a.g.e.*, c. VII, s. 455.

57 Cin, *a.g.e.*, s. 86.

58 Elmalılı, *a.g.e.*, c. VII, s. 453.

Elmalılı tefsirinde talak konusunu oldukça geniş bir şekilde ele almıştır. Ona göre boşama şer'î bir hak olmakla beraber Allah katında istenilen ve övülen bir şey değildir. Zira boşanma hakkında Peygamberimiz “Allah’ın en sevmediği helal”⁵⁹ olarak zikretmiştir. Elmalılı, Talak suresinin tefsirinde bu hususta birçok hadise yer vermiş ve boşamayı teşvik eden hiçbir delilin olmadığını beyan etmiştir.⁶⁰ Bununla beraber Elmalılı, prensip olarak boşama hak ve yetkisinin öncelikle erkeğe ait olduğunu belirterek evliliği sona erdirmede talak, hul ve tefrik şeklinde kadına ve hâkime de yetki verildiğini açıklamıştır.

Elmalılı Hamdi Yazır’ın talak anlayışını ancak tefsirindeki açıklamalarından tesbit edebiliyoruz. Yazır, bu konuda mezheplerin mevcut görüşlerine de yer vererek konuyu incelemiştir. Son devrin önde gelen düşünürlerinden olan Yazır’ın tefsirinde ortaya koyduğu talâkla ilgili görüşlerinin onun fikhî yönüne bir pencere açacağını düşünüyor ve bu anlamda daha geniş çalışmalara atılacak bir adım olmasını temenni ediyoruz.

Kaynakça

- Acar, H. İbrahim, “İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi”, Ekev Yayınları, Erzurum 2000.
- Acar, H. İbrahim, “Talâk” md., *DİA*, İstanbul 2010.
- Amir, Abdulaziz, *İslâm’da Aile Hukuku*, Mektup Yayınları, İstanbul 1997.
- Ateş, Süleyman, *Kur’an’a Göre Evlenme ve Boşanma*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-u İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1985.
- Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*” Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1988.
- Çalışkan, İbrahim, *Muhammed Hamdi Yazır’ın Hukukçuluğu*”, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, Ankara 1993.
- Çeker, Orhan, “Hukuk-ı Aile Kararnamesi Giriş ve Tarihçesi”, *Mehir Dergisi*, Konya 1999.
- Dalgın, Nihat, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, İfav Yay., İstanbul 2001.
- Gürkan, Menderes, “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın (1878-1942) İlmî Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bakış”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya 2005.
- Heyet , (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş) “*Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*”, Ankara 2003.
- Heyet (Yunus Apaydın, M. Âkif Aydın, Ali Bardakoğlu, Mustafa Çağrırcı), *İlmihal II İslâm ve Toplum*, TDV Yayınları, Ankara 2010.
- Karaman, Hayrettin, *İslâm’da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.
- *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1996.
- Soysaldı, Mehmet, *Kur’an ve Sünnete göre Evlenme ve Boşanma*, Şule yayınları, İstanbul 1999.
- Topaloğlu, Bekir, *İslam’da Kadın*, Yağmur yayınları, İstanbul 1988.
- Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, Müifv yayınları, İstanbul 2008.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Elmalılı Muhammed Hamdi”, *DİA*, c. XI, 57-62, İstanbul 1995.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, (Sadeleştirilenler, İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boaleli, Abdullah Yücel) Azim Dağıtım, İstanbul 1992.
- Yılmaz, İbrahim, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1996.

59 Ebû Davud, “Talâk”, 1; İbn Mâce, “Talâk”, 1.

60 Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 105.